

Levenslang lerende professionals vormen voor universiteiten en hogescholen een doelgroep om rekening mee te houden.

Modularisering kan het onderwijs voor deze professionals toegankelijker maken. Wel zijn er aandachtspunten, schrijven

Hanne ten Berge en Ineke Lam.

Een Leven Lang Leren vraagt om flexibiliteit

Hoe maak je de universiteit aantrekkelijk voor de lerende professional?

Hanne ten Berge & Ineke Lam

Universiteit Utrecht

H

et kabinet-Rutte III wil een doorbraak realiseren op het gebied van Leven Lang Leren en een positieve en sterke leercultuur tot stand brengen (Rijksoverheid, 2017). De voorgestelde aanpak is het stimuleren van de eigen regie van mensen over hun leven en hun loopbaan, zodat zij eigen keuzes kunnen maken. Om dit te kunnen realiseren, richtte het kabinet, samen met andere partners, een meerjarig actieprogramma in. Essentieel in de visie op Leven Lang Leren en meer eigen regie is een flexibel aanbod van scholing. Vaak zullen mensen werk en privé immers moeten combineren met leren en ontwikkelen. Dit kan op een informele manier gebeuren, bijvoorbeeld op de werkplek, maar ook via formelere scho-

lingstrajecten zoals cursussen, trainingen, workshops en leergangen.

In een Kamerbrief van 17 september 2018 (ministerie van SZW) besteedt de paragraaf over een 'flexibel onderwijsaanbod voor volwassenen' vooral aandacht aan het middelbaar beroepsonderwijs en de laaggeletterden. In het onderdeel over het hoger onderwijs is enkel aandacht voor het hoger beroepsonderwijs. Het wetenschappelijk onderwijs ontbreekt hier volledig. Dit is opvallend, aldus Wieger Bakker, dean voor Lifelong Learning aan de Universiteit Utrecht, in *ScienceGuide* (16 januari 2019), omdat bijvoorbeeld deze universiteit, net als andere, bloeiende deeltijdopleidingen en verkorte opleidingen kent, naast een groot aanbod aan postacademische leergangen. Over de toekomst van Leven Lang Leren op universiteiten zegt Bakker: 'Het is vanzelfsprekend dat in de volle breedte van de universiteiten Leven Lang Leren een vast onderdeel van het primaire proces moet worden en het langzaam ook aan het worden is.' Ook voormalig rector Van der Zwaan (2017) voorziet daarin voor de universiteiten een belangrijke rol: 'En na de studie zal de universiteit voor de alumni het centrum worden van Lifelong Learning waar ze, wanneer daar behoefte aan is, kunnen bijscholen en gebruik kunnen maken van de faciliteiten via terugkomregelingen.'

**De voorgestelde aanpak
is het stimuleren van
de eigen regie van mensen
over hun leven en loopbaan**

Vast onderdeel

Als Leven Lang Leren een vast onderdeel van het primaire

Dit type onderwijs stelt de lerende in staat het programma te plannen zoals bij hem past

proces wordt, krijgen universiteiten te maken met een andere studentenpopulatie. Nu zijn studenten hoofdzakelijk jongeren in de leeftijdsklasse van 18 tot en met 23 jaar die een opleiding volgen aansluitend op hun middelbare-schoolopleiding. Dan bestaat de primaire doelgroep ook uit professionals die blijven leren tot (na) hun pensioen. Van Lieshout (2015) noemt de spreiding van opleidingen over het hele werkzame leven een omslag in de organisatie van het onderwijs van serieel naar parallel. De doelgroep in een parallel georganiseerd onderwijssysteem heeft specifieke kenmerken waarmee het onderwijs rekening zal moeten houden. In een eerdere uitgave van *Thema* (2018, 1) is daar uitgebreider op ingegaan. Hier volstaan we met het noemen van de kenmerken.

- Professionals zijn experts in het uitvoeren van hun professionele taken en hebben veelal impliciete kennis en routines.
- De doelgroep professionals is heterogeen in leeftijd, vooropleiding, expertise, context en motivatie.
- Het leren en ontwikkelen van professionals vindt plaats in combinatie met een werk- en privéleven.
- Professionals hebben er behoefte aan het geleerde toe te kunnen passen in de praktijk; tegelijkertijd moeten praktijksituaties fungeren als input voor nieuw leren.

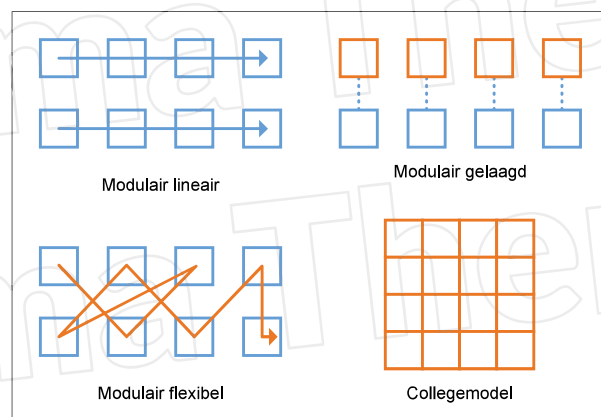
Het universitaire onderwijs kan aantrekkelijker worden voor en beter aansluiten bij de kenmerken van deze specifieke doelgroep. Om met Van der Zwaan (2017) te spreken: er zal een accentverschuiving plaatsvinden van *curriculum-based education* naar *personalized, customized education*. Wij beschrijven de curriculummodellen die hierbij aansluiten.

Hoe kan een opleiding meer flexibiliteit bieden voor professionals in vergelijking met een reguliere opleiding? Collis & Van der Wende (2002) gebruiken de term *'stretching the mold'* voor een scenario waarin de bestaande onderwijspraktijk geleidelijk aan 'gestretcht' wordt, door de professional de mogelijkheid te bieden het onderwijs gedeeltelijk op afstand te volgen en een eigen leerweg te vormen. Onderwijs dat modulair is vormgegeven, past bij dit scenario. Modules

vormen op zichzelf een afgerond geheel. Dit type onderwijs stelt de lerende in staat het programma qua tijd en volgorde te plannen zoals dit het best bij zijn situatie past, en het tevens inhoudelijk te laten aansluiten op de persoonlijke leerwensen.

Curriculummodellen

De 'oprekking' van bestaande praktijken kan het universitair onderwijs zoals gezegd aantrekkelijker en toegankelijker te maken voor professionals. Als het gaat om afgeronde studies die tot een diploma leiden, levert flexibilisering in de vorm van modularisering een aantal aandachtspunten op. Om die boven tafel te krijgen, kijken we in dit artikel naar curriculummodellen voor flexibel onderwijs voor gehele curricula (zie Figuur 1). We typeren die hier met de termen 'modulair lineair', 'modulair flexibel', 'modulair gelaagd' en 'collegemodel'. Dit zijn ideaaltypische beschrijvingen van modellen; in de praktijk zijn tussenvormen mogelijk die elementen van verschillende modellen combineren.

Figuur 1 Curriculummodellen voor flexibel onderwijs

De Higher Education Academy (HEA) (2015) stelt dat het er bij flexibel onderwijs om gaat lerenden flexibiliteit te bieden in hoe, wat, wanneer en waar ze leren. Met *hoe* doelt de HEA op face-to-face, online of *blended* onderwijs. *Wat* gaat over de inhoud en vorm van de modules om een programma samen te stellen dat aan de behoeften en ambities voldoet; hierbij denken wij ook aan de volgorde waarin modules worden gevolgd. *Wanneer* gaat over de tijd waarbinnen de module(s) worden gevolgd (rondom werk en privé, full-time of parttime, versneld of vertraagd, achter elkaar of met een pauze ertussen). *Waar*, ten slotte, gaat over de plek waar de module kan worden gevolgd (thuis, op de werkplek, in een onderwijsfaciliteit). Achtereenvolgens beschrijven we de verschillende curriculummodellen.

Modulair lineair

Reguliere curricula hebben vaak een voorkeursvolgorde waarin vakken gevolgd dienen te worden. Hierbij is er al-

Een professional kan ervoor kiezen de opleiding over een periode uit te smeren

leen binnen de vakken ruimte om in vorm en inhoud aan te sluiten op behoeften en ambities. Een modulair curriculum van dit type noemen we hier *modulair lineair*. Wanneer er een vaste volgorde is, kan de opleiding zorgen voor een goede aansluiting op de voorkennis die nodig is om met de opleiding te starten. Ook kan de opleiding goed zorgen voor accumulatie van kennis, vaardigheden en attitude, en voldoende herhaling inplannen. Lerenden worden in staat gesteld lijn te brengen in de eigen ontwikkeling, zodat ze geleidelijk een opbouw van kennis en vaardigheden, verbanden tussen cursussen en nieuwe gebruiksmogelijkheden van reeds verworven kennis en inzichten onderkennen en ervaren.

Een professional kan ervoor kiezen alles achtereenvolgens in de daarvoor opgegeven tijd te doorlopen, of de opleiding over een langere periode uit te smeren. Inherent aan dit model is dat temporisering direct een jaar uitstel kan betekenen. De inhoud van modules verandert regelmatig, zodat deze aansluit op de actualiteit, op nieuwe inzichten of op de voorkeuren van een docent. Als professionals langere tijd over een studie doen, kunnen er door veranderende inhoud van modules 'gaten' in de competentieontwikkeling ontstaan. Er moet dus niet alleen op gehele modules maar ook binnen de modules worden gekeken, om te garanderen dat er een afgerond pakket ontstaat.

Modulair flexibel

Curricula waarin het wel mogelijk is om de volgorde waarin modules worden gevolgd te wijzigen, noemen we hier *modulair flexibel*. De professional kan (grotendeels) zelf een route door het programma kiezen. Daarbij heeft hij de keuze een of twee modules tegelijk te volgen. Professionals die niet de voorkeursroute volgen, maar zelf een route door het programma kiezen, zullen vooraf goed ingelicht moeten worden over de vereiste voorkennis. Flexibiliteit in volgorde en tijd zorgt er ook voor dat lerenden hun capaciteiten op niveau kunnen brengen, alvorens ze een module volgen waarvoor ze nog niet de benodigde startkwalificatie hebben. Naast deze voortgangsregulatie biedt een flexibele volgorde de gelegenheid om niet enkel binnen de module maar ook op het niveau van gehele modules het programma op enig

moment af te stemmen op interesses en behoeften aan inhoudelijke of persoonlijke ontwikkeling, en om storende piekbelasting en concurrentie tussen parallel geprogrammeerde modules te voorkomen.

Modulair gelaagd (lineair of flexibel)

Een manier om inhoudelijk flexibiliteit te bieden, is lerenden naast een basismodule steeds de mogelijkheid te geven een passende toevoeging (topmodule) te kiezen of vorm te geven. We noemen deze optie hier *modulair gelaagd*. Bij een lineair karakter van dit type curriculum ligt de volgorde waarin vaardigheden en kennis worden aangeleerd vast. De opbouw wordt dan bepaald door de opleiding. Bij een flexibel karakter bepaalt de lerende zelf de volgorde.

In een modulair gelaagd curriculummodel kan de professional zijn programma op het niveau van modules personaliseren en daarmee laten aansluiten op persoonlijke leer- en ontwikkelvragen. Voorbeelden van topmodules zijn intervisie, uitwerken van een casus, verdiepende training, onderzoek, skills lab en activiteiten op de werkplek (Kessels & Ehlen, 2006). In een leer- en ontwikkelplan kan de individuele lerende de controle over zijn ontwikkeling behouden.

Collegemodel

Curricula die veel flexibiliteit bieden in de volgorde, inhoud en periode waarbinnen modules worden gevolgd, zijn de liberal arts & science-curricula (universitycollegemodel). In een collegemodel rondt een lerende een vastgesteld aantal themamodules af om zijn studie te kunnen afronden. Sommige modules zijn verplicht, andere zijn keuzemodules die bij andere dan de eigen opleiding gevolgd mogen worden. Dit model biedt maximale navigatieruimte voor de professional. Doordat er een pakket kan worden samengesteld uit modules van meerdere opleidingen, heeft de professional ruime keuze in inhoud en is er in een periode waarin hij een module wil volgen meestal wel iets passends te vinden. Wanneer de optie uit het modulair gelaagde model tot het zelf invullen van een module hieraan wordt toegevoegd, is er nog meer flexibiliteit in inhoud.

In een curriculum dat inhoudelijk zo veel flexibiliteit biedt, moet er zicht op worden gehouden dat lerenden modules op een bepaald niveau hebben afgerond en een pakket hebben samengesteld waarvoor een diploma kan worden afgegeven.

Tot slot een opmerking over hoe, wanneer en waar onderwijs gevolgd kan worden, die voor elk van de vier curriculummodellen van toepassing is. Te verwachten is dat de meeste professionals die zich in het kader van Leven Lang Leren verder ontwikkelen, dit doen in combinatie met een baan en een privéleven, waardoor de tijd voor de opleiding schaars is. Leeractiviteiten moeten ruim op tijd ingepland kunnen worden, op tijdstippen die de professional uitkomen. Uit de eerder genoemde literatuurstudie (Zuiker et al., 2018) weten we bovendien dat professionals bij voorkeur niet volledig online onderwijs volgen, maar graag 'uit hun

dagelijkse praktijk' gehaald willen worden, om ruimte te maken om te leren en andere mensen te ontmoeten. Onderwijs in de vorm van blended learning lijkt dan ook het meest passend bij deze doelgroep.

Randvoorwaarden

De flexibilisering van curricula en het inspelen op de kenmerken en leer- en ontwikkelwensen van professionals creëert op curriculumniveau een aantal aandachtspunten. Enkele randvoorwaarden moeten goed geregeld zijn om een degelijk leer- en vormingsproces te waarborgen.

Intake

Het is belangrijk om in een opleiding voor professionals te starten met een intake. Als professionals een opleiding volgen, brengt dit hoge kosten met zich mee, kan dit voor hen een zware last vormen vanwege de tijd die het vraagt naast baan en/of privéleven en kan het een grote impact hebben op de werkpraktijk. In een intake kan worden gekeken of er kan worden voldaan aan de leervensen van de professional en of het voor de professional het juiste moment is om de opleiding te volgen. Dit kan teleurstelling voorkomen en draagt bij aan het voorkomen van uitval. Bij opleidingen die zo zijn vormgegeven dat een cohort veelal bij elkaar blijft (modulair lineair), kan op basis van de intake een diverse groep worden samengesteld waarin de professionals veel van elkaar kunnen leren.

Wederkerigheid

Professionals hebben behoefte aan erkenning van eerder verworven competenties en aan aansluiting op de praktijk (Zuiker et al., 2018). Daarom is het belangrijk om vraagstukken uit de praktijk in de modules in te brengen en te kaderen in de theorie (decontextualiseren) en om daarnaast de ruimte te geven om casussen uit de eigen praktijk aan te pakken met modellen die in de opleiding worden geleerd (contextualiseren). Het gaat om een dubbele transfer: van praktijk naar wetenschap en van wetenschap naar praktijk. Ook moet er ruimte zijn om de eigen expertise te kunnen inzetten en daarop te kunnen voortbouwen. Door keu-

zeopties te bieden binnen modules, tussen modules en door een eigen invulling van open modules (zoals in een modulair gelaagd curriculum), kan hieraan tegemoet worden gekomen.

Samenhangend pakket

In een reguliere opleiding worden transitie en competentie-opbouw zorgvuldig gepland. In een curriculum dat uit losse modules wordt opgebouwd, moet dit worden bewaakt. Door flexibiliteit en individuele invulling kan een professional het overzicht kwijtraken. De samenhang tussen activiteiten moet bij elke lerende professional opnieuw worden gecreëerd. Een theorie als rode draad in de opleiding is daarvoor een oplossing, als het een theorie is die als kapstok kan fungeren. Ook het creëren – in samenspraak met een coach – van een individueel leer- en ontwikkelplan waarin de activiteiten met elkaar in verband worden gebracht, kan de lerende helpen de rode draad in de opleiding vast te houden.

Monitoren individuele ontwikkeling

Het bieden van flexibiliteit in leerroute en invulling van het programma stelt opleidingen voor de vraag hoe ze het zo organiseren dat een lerende uiteindelijk een pakket heeft afgerond waarvoor de opleiding een diploma kan afgeven. Dit vraagt om een regelmatige controle van de invulling van het programma van een professional, om te voorkomen dat deze tijd verliest met activiteiten die noch als leerpunt voor hemzelf, noch als voorwaarde voor een diploma kunnen gelden. Professional en opleiding kunnen daarop vasthouden door de lerende te vragen een leer- en ontwikkelplan op te stellen en dat regelmatig te bespreken aan de hand van de resultaten en reflecties die in een portfolio zijn vastgelegd. De coach die helpt bij de ontwikkeling van dit plan is bij voorkeur een vaste persoon binnen de opleiding: een stabiele factor binnen alle flexibiliteit, iemand die de lerende professional volgt, contact houdt en het signaleert als de voortgang stopt. Zo'n vaste coach is ook waardevol als sparringpartner voor momenten waarop de professional spanning ervaart tussen wat er in de opleiding wordt geleerd en hoe hij gewend is te werken, een situatie die voor de professional zelf, al dan niet in zijn werkomgeving, tot ongemak kan leiden.

Communityvorming

Individuele leerroutes zorgen ervoor dat professionals niet als cohort studeren. Ze kunnen in de modules die ze volgen steeds andere groepssamenstellingen treffen. Een wisselende samenstelling per module biedt gelegenheid om van *peers* te leren. Maar het zorgt er ook voor dat ze een community van studiegenoten missen bij wie ze anders terecht hadden gekund om dingen te vragen, onderling materiaal uit te wisselen en over de studie(inhoud) te praten. Een groep is ook belangrijk voor het creëren van betrokkenheid bij de opleiding en bij elkaar, wat een positief effect heeft op

**Een groep is belangrijk
voor het creëren
van betrokkenheid bij de
opleiding en bij elkaar**

Zoals bij elke oplossing

zijn er ook hier

enkele zaken waarmee

je rekening moet houden

de motivatie en uitval door gebrek aan betrokkenheid kan voorkomen (Tinto, 1997). Er zijn dus meerdere redenen om op een andere manier als nog communityvorming te creëren. De topmodules in het gelaagde curriculummodel of de matrix van het collegemodel geven daar ruimte voor. Bijvoorbeeld in de vorm van een studie-, lees- of intervisiegroep (een vaste groep van professionals die gedurende een bepaalde periode (verschillende) modules volgen), of door iemand een tijd te laten meelopen met een onderzoeksgroep.

Aandachtspunten

Modulair onderwijs is verre van nieuw. Reeds in 1988 verscheen het boek *Onderwijs in modulen* van Van Eijl en anderen. Dat verwijst naar de eerste toepassingen van het modulaire organisatieprincipe op een aantal Amerikaanse en Canadese universiteiten in 1970. Het is interessant dat modulair onderwijs bijna twintig jaar later opnieuw de oplossing lijkt te zijn voor een uitdaging in het onderwijs. Maar zoals bij elke oplossing zijn er ook bij de invoering van modulair onderwijs enkele zaken waarmee rekening moet worden gehouden. We noemen hier enkele aandachtspunten.

- De ontwikkeling van de eigen talenten heeft een belangrijke plek in gemodulariseerde, flexibele curricula. Dit vereist een flexibilisering van de rol van de docent (Kessels & Ehlen, 2006). Een flexibilisering in inhoud, tijd en didactiek (vorm) vraagt sterke didactische kwaliteiten van de docent.
- Barnett (2014) wijst erop dat te veel flexibiliteit kan leiden tot een curriculum waarin de samenhang ontbreekt, met een lagere kwaliteit als gevolg. Kwaliteitszorg vereist aandacht in flexibel onderwijs, maar zonder de mogelijkheden voor flexibilisering te beperken of tot te veel administratie te leiden.
- Ook de diverse instroom brengt een uitdaging met zich mee voor het vasthouden aan het niveau van de opleiding: bij de start, maar zeker ook bij het einde. Bij de start moet aandacht worden besteed aan het voldoen

aan de eisen van de opleiding, zoals vaardigheid in het lezen van Engelstalige literatuur en academische en onderzoeksvaardigheden. Omdat de begeleiding op maat wordt geboden, ligt de uitdaging erin een balans te vinden tussen inzet van de coach en het niveau van de deelnemer.

- De tijdsinvestering van de docenten neemt toe. Immers, als er wordt gewerkt met intakegesprekken met professionals en een zorgvuldige samenstelling van de groep, vraagt dit tijd van de coach of docent. (Overigens werken de initiële opleidingen tegenwoordig ook met matchingsgesprekken en -dagen, om de aansluiting tussen studenten en de opleiding te verbeteren.) Ook het monitoren van de individuele ontwikkeling van de lerende professional vraagt extra tijd en aandacht van een coach. Elke professional zit in zijn eigen leerproces en kan een eigen route volgen, dus dit vraagt maatwerk van de begeleiding, zeker naarmate het curriculum flexibeler is opgezet.

Hanne ten Berge

is senior onderwijskundig adviseur bij Onderwijsadvies & Training, faculteit Sociale Wetenschappen aan de Universiteit Utrecht

Ineke Lam

is senior onderwijskundig adviseur bij Onderwijsadvies & Training, faculteit Sociale Wetenschappen aan de Universiteit Utrecht

Referenties

- Bakker, W. (2019). Binnen universiteiten wordt leven lang leren standaard. *Science Guide*, 16 januari 2019. (Geraadpleegd op: www.scienceguide.nl/2019/01/binnen-universiteiten-wordt-leven-lang-leren-standaard/, d.d. 16 januari 2019).
- Barnett, R. (2014). *Conditions of flexibility: securing a more responsive higher education system*. The higher education academy.
- Collis, B., & Wende, M. van der (2002). *Models of technology and change in higher education: An international comparative survey on the current and future use of ICT in higher education*. Enschede: CHEPS. (<https://ris.utwente.nl/ws/portalfiles/portal/5153622/ictrapport.pdf> (ingezien: 14 februari 2019)).
- Eijl, P.J. van, Cappetti, C.P.L.F., Merck, J.J. en Muyden, J.N. (1988). *Onderwijs in modulen. Over het hoe en waarom van modulair onderwijs*. Hoger Onderwijs Reeks. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Higher Education Academy (2015). *Framework for flexible learning in higher education*. www.heacademy.ac.uk/system/files/downloads/flexible-learning-in-HE.pdf
- Kessels, J., & Ehlen, C. G. J. M. (2006). Flexibilisering in het hoger onderwijs. In: H. van Hout, G. Ten Dam, M. Mirande, C. Terlouw, & J. Willems (red.), *Vernieuwing in het hoger onderwijs*. Onderwijskundig handboek (pp. 36-47). Assen: Van Gorcum.
- Lieshout, P. van (2015). Opleiding beter over werkzame leven spreiden. In *Het Financieel Dagblad*, 7 december 2015.
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (2018). Kamerbrief Leven Lang Ontwikkelen, 27 september 2018.
- Rijksoverheid (2017). Vertrouwen in de toekomst. Regeerakkoord 2017-2021. (Geraadpleegd op: www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2017/10/10/regeerakkoord-2017-vertrouwen-in-de-toekomst, d.d. 26 februari 2019).
- Tinto, V. (1997). Classrooms as communities: Exploring the educational character or student persistence. *The Journal of Higher Education*, 68(6), 599-623.
- Zuiker, I., Lam, J.I., Adriaanse, P.J.G., Bakker, W.E., Kluijtmans, M. & van Tartwijk, J.W.F. (2018). *Th@MA: Tijdschrift voor Hoger Onderwijs & Management*, 25 (1), 36-40.
- Zwaan, B. van der (2017). *Haalt de universiteit 2040? Een Europees perspectief op wereldwijde kansen en bedreigingen*. Amsterdam: AUP.